

ЛІРИКА ТАРАСА МЕЛЬНИЧУКА ТА ВАСИЛЯ СИМОНЕНКА: СВІТОГЛЯДНО-ЕСТЕТИЧНІ ПАРАЛЕЛІ В КОНТЕКСТІ ШІСТДЕСЯТНИЦТВА

Анотація. Зіставлені особливості художнього втілення кордоцентризму, образу рідної землі, тем війни, повоєнного життя людини в ліриці В. Симоненка та поезії 60-х років ХХ ст. Т. Мельничука з метою виявлення світоглядних паралелей та їхньої кореляції з естетикою шістдесятництва.

Ключові слова: шістдесятництво, світогляд, поетика, стиль, образ.

Аннотация. Сопоставлены особенности художественного воплощения кордоцентризма, образа родной земли, тем войны, послевоенной жизни человека в лирике В. Симоненка и поэзии 60-х годов ХХ в. Т. Мельничука с целью очертить мировоззренческие параллели и их корреляцию с эстетикой шестидесятилетия.

Ключевые слова: шестидесятиничество, мировоззрение, поэтика, стиль, образ.

Summary. In the article the special features of artistic embodiment of cordocentrism, image of the native land, themes of the war, human's life after war in V. Simonenko's and T. Melnichuk's poetry are compared in order to outline the coincidence of their outlooks with the aesthetics of literary process in 60th years of 20th century.

Key words: the literary process in 60th years of 20th century, outlook, poetics, style, image.

Півстоліття – оптимальна часова дистанція для наукової рецепції культурно-мистецьких явищ, зокрема феномену шістдесятництва. Цей факт, як і – найголовніше – потреба зрозуміти джерела й механізми потужно-вибухового гуманістичного, націєтворчого прориву 60-х, повторення якого зовсім не завадило б сьогодній українській культурі, зумовили стійкий інтерес вітчизняного літературознавства до творчості представників цього руху. У наукових студіях (Д. Дроздовського, Н. Зборовської, Г. Райбедюк, О. Пахльовської Л. Тарнашинської та ін.), що побачили світ протягом останнього десятиріччя, увагу звернено уже не стільки на поетику, ідейно-світоглядну позицію митців-шістдесятників та вплив на них соціальних, політичних чинників, скільки на "онтологію" цього феномену, закономірності його виникнення, розвитку, "спадкоємного" зв'язку з попередніми та наступними творчими поколіннями.

У цьому ж пошуковому руслі не зайвим є зіставлення світоглядно-естетичних доміант таких "віддалених" (географічно та ментально) поетів, як Василь Симоненко та Тарас Мельничук, з огляду на відсутність сьогодні ґрунтовних розвідок про типологічні зв'язки лірики останнього з естетикою шістдесятництва. Наголошена Л. Тарнашинською "поколіннева солідаризованість", що ґрунтується на спільних устремліннях, ідеалах – "комунікації свідомостей" творчих особистостей [5, с. 15], не просто пояснює ідейно-естетичну "згуртованість" шістдесятників, а й вмотивовує "збіги" ідейно-аксіологічних та зумовлених ними поетикальних доміант у ліричному доробку черкаського та косівського поетів, хоча й майже ровесників, але розрізнених вдачаю, долею, відмінним культурним середовищем, ставленням до власної творчості та усвідомленням її надзавдань.

Симоненко на три роки старший Мельничука, але наполегливе навчання Василя в Києві, творча атмосфера столиці, раннє усвідомлення ним своєї поетичної "місії" зумовили швидкий і плідний розквіт його таланту, що дозволяє розглядати його творчість кінця 50 – початку 60-х років як вершинну, зрілу, вивершену, у той час, як першу збірку Тараса ("Несімо любов планеті", 1967), у якій об'єднано окремі поезії 60-х років, унаслідок мандрівного життя поета (Комі АРСР, Донбас, Кривий Ріг, Сибір), його перманентного стану життєвого вибору, можна розцінити як таку, що відбиває становлення стилю, вироблення ліричного "почерку" і попри беззаперечну талановитість, глибину й свіжість образності має сліди учнівства. Однак саме у творчості 60-х років минулого століття В. Симоненка та Т. Мельничука помітно виявляються ідейно-тематичні паралелі, схожість ціннісних пріоритетів, світовідчуття на рівні художніх образів та рідше – поетикальних прийомів, що доводить не наслідування молодшим поетом (Мельничуком) старшого, а унісон свідомостей митців покоління 60-х.

Зближує світовідчуття Симоненка та Мельничука передусім кордоцентричність, що загалом властива митцям-шістдесятникам [5, с. 17] і в їхній творчості презентована єдністю ціннісних доміант життя (вітального), особистості (персонального), любові-служіння (духовного). Часто триєдність цих ціннісних стрижнів виражається в їх ліричних текстах через ключовий мотив служіння "Я" утвердженню щасливого життя на рідній землі, підсилений пам'яттю про недавню війну і прагненням поетів своєю "сердечною енергією" (любов'ю, піклуванням) компенсувати її трагічні наслідки. "<...> Картини зрушення світу, – за словами І. Дзюби, – запавши в дитячу свідомість (покоління шістдесятих – прим. О. Ш.), сприяли формуванню такого душевного ладу, в якому визрівали <...> дух тривожної причетності

до історії, почуття відповідальності за долю свого народу" [1, с. 331]. Мотив служіння є провідним у ліриці В. Симоненка, по-своєму він варіюється і в ранньому доробку Т. Мельничука.

У західноукраїнського поета, стилю якого притаманні символіко-архетипна образність, міфопоетичність, вітальне утілене в образі сонця, а персональне – в образі серця, що зближуються в тексті на смисловому рівні, зливаючись у цілісний образ із семантикою любові, добра, життя, миру, краси. "Я славлю серце, повне сонця вщерт" – звучить у поезії Мельничука "Я різним був"², яка прочитується як його кредо. У ній утверджується найголовніша цінність – життя, що постає в усій його різноманітності. Ця ідея втілена через прийом антитези:

Я різним був. Несмілим і хоробрим.

Бунтарним і спокійним, наче сон.

Як смерч, жорстоким, як дитина – добрим.

Палким, як честь. Холодним, як патрон.

Я різним був. Я хочу бути різним.

Одноманітність – все одно, що смерть [3, с. 25].

Антитетичні складники натури ліричного героя: несміливість – хоробрість, бунт – спокій, доброта – жорстокість – протиставлені в смислових полюсах жіночого (любовного) та чоловічого (діяльного) начал і характеризують особистість як динамічну та цілісну водночас. Саме таким герой бачить і життя, для якого одноманітність, рутинність є руйнівними. У фіналі поезії опозиція любовного (ніжного) та діяльного (мужнього) утілюється в метафорах "братство проліска й заліза", "роса й вогонь". Тут проголошує поет і найважливіші для нього цінності – вірність і чесна праця.

До зіставлення поезії Мельничука "Я різним був" із відомим Симоненковим віршем "Найогидніші очі порожні" спонукає схожість стильового прийому протиставлення: "Найогидніші очі порожні. / Найгірніше мовчить гроза, / Найнікчемніші дурні вельможні, / Найпідліша брехлива сльоза". Звернення Симоненка до оксюморонних образів націлене на максимальну точну дефініцію негативних для його ліричного героя явищ – байдужості, нікчемності, що претендує на вищість, підлості, які протиставлені в другому катрені його позитивним цінностям: материнству, коханню, вірності та душевній чистоті. Найвищою цінністю для Симоненка – є життя, що й акцентовано в останніх рядках поезії – "Бо на світі той наймудріший, / Хто найдужче любить життя". З аналізу наведених поезій виразним постає схожість життєвих пріоритетів, кредо обох поетів, в основі якого – настанова на поєднання ніжного, любовного та мужнього, вольового як проекція душевних

імпульсів – любити і захищати. Їх можна розглядати як синтез фемінного та маскулітного, що з різним ступенем співвідношення властивий багатом українським митцям з огляду на фемінність, матриархальність їх ментальних засад. У творчості ж післявоєнного покоління, до якого належать Симоненко і Мельничук, активізація поряд з фемінним маскулітного, спроба їх гармонійного узгодження (з цією метою й використовується антитетична структура тексту) пов'язані з досвідом недавньої війни, що актуалізує питоми чоловічі якості й функції – мужнього, сильного захисника.

Схожі світоглядні засади зумовлюють і низку спільних для лірики В. Симоненка та Т. Мельничука тем і мотивів, серед яких: краса рідної землі, що підноситься як перемога життя над смертю, миру над війною, любов до України (не як патетичний порив, а як інтимне почуття), індивідуалізовано-емоційне засудження війни, що поєднується з виразом гордості та великодушності переможців.

Образ рідної землі набуває в ліриці згаданих митців-шістдесятників потрійної інтерпретації: планетарної – як Земля (тут показовими є назви збірок обох поетів: "Несімо любов планеті" Т. Мельничука та "Земне тяжіння" В. Симоненка (курсив наш. – О.Ш.), що засвідчують примат саме такого масштабу цього образу), територіальної – як образ України (у Мельничука ще вужче – Косова) та локальної – образ степів, ланів, гір, тобто конкретне візуально-почуттєве втілення ідеї батьківщини в їхньому художньому світі.

Для глобального, планетарного зображення рідної землі в ліриці обох поетів використано прийом персоніфікації, що опосередковано засвідчує рефлексію її образу в архетипному смислі "Великої матері". Так, у Симоненка ліричний герой відчуває вдячність землі як працівниці ("Я вклонюся землі і скажу їй: / – Спасибі, / що мені ти прослалася, тепла, до ніг..."; "Будь безсмертна в своїх трудівничих літах" ("Спасибі" – "Тиша і грім*")), захоплення нею – "дівчам" у "кісниках барвистих із райдуг веселих / з білим бантиком чистих, замріяних хмар" (там само), "найгеніальнішою з породіль" ("Крик ХХ віку" – "Земне тяжіння") тощо, підкреслюючи щоразу її жіночу сутність. Таке ставлення до землі ліричного героя В. Симоненка вмотивовує його ніжність до неї, до її природи – "Легко ніжність мою голубину збагнути" ("Спасибі"). Аналогічно в Мельничука – "Не соромсь бути ніжними, ласкавими, привітними / З птицями, деревами і квітами" ("Будьмо ніжними"). Гімном земній красі є програмова поезія В. Симоненка "Світ який – мерехтливо казкове" ("Земне тяжіння"), у якому екс-

² Тут і далі поезія Т. Мельничука подається за виданням Мельничук Т. Несімо любов планеті: Поезії / Т. Мельничук. – Ужгород: Карпати, 1967. – 42 с.

* Тут і далі першою в дужках подається назва поезії, а другою – збірки.

пресивно яскравими епітетами вимальовано всю вітальну суть земного світу:

*...Пристрасний, збурунений, німий,
Ніжний і ласкавий, і жорстокий,
Дай мені свій простір і неспокій,
Сонцем душу жадібну налий!... [4, с. 59].*

У Мельничука є дуже схожий за ідеєю вірш – "Навіщо я?":

*Навіщо я?
Хіба не досить і без мене на Землі?
Але ж ці проліски!
Ці проліски вологі, фіолетові!
<...>
А нива ця!
А це велике свіже сонце,
народжене сьогодні вранці!*

*А я, дивак, спитав:
"Навіщо я?" [3, с. 20], -*

у якому центральним є мотив дивовижної краси природи, землі. Замилування ліричного героя переходить від малого – квіти, листки, гілки – до масштабного – нива (тобто, земля) і сонце. Саме краса землі дозволяє йому позитивно відповісти на питання – "навіщо я?": сенсом життя – є саме життя в мирі і красі. Але попри спільність ідеї її реалізація у віршах поетів різна. Вірш Симоненка має трибунне, громадянське звучання, що провокує нанизування епітетів, їхню антитектичність, узагальнення (мені, *людині* – курсив наш. – О. Ш.), проєкцію природного буття на соціальне ("зорі й трави, мрево світанкове" поступаються місцем світу "гучному, мільйонноокому"), імпліцитний імператив "повертати добро сторичею" – "ті скарби по краплині / Я тобі закохано віддам". Поезія ж Мельничука – заглиблено особистісна, камерна, бо виражає інтимне почуття захоплення, зачудування.

У світовідчутті Тараса Мельничука земля – це передусім природа в усім різноманітті її барв, що сприймається як джерело вітального: "Променився земля, променився / натхнення травою зеленою... ("Народження"). (Для виокреслення еволюції світовідчуття Мельничука порівняймо наведений вище образ світу в його поезії "Народження" та образ світу в одній із тюремних поезій: "...світ не паска – вовча пастка. / І замість рути – залізні пруті, / І не ромашки у траві, / А ящики порохів... ("За-за грат"). Але це поезія, як і інші його твори 70 – 80-х уже не співвідносні з естетикою шістдесятництва).

Земля як Україна в Симоненка й Мельничука зображена як об'єкт синівської / чоловічої любові, що також провокує її антропоморфізацію – уособлення в образі дівчини-жінки, що віками потерпала від ворогів, але тепер вільна. Якщо брати до уваги окреслені О. Забужко механізми вираження у творчості українських митців ставлення до України, що, закорінені в комплекс чоловічої неповноцінності й вини за віддану на поталу ворогу Батьківщину, зумовлюють два типи українця-митця – "сержанта" й "байстрюка" [2, с. 13], то

ставлення Симоненка та Мельничука, як і інших шістдесятників, до України вже позбавлено почуття провини та компенсаторних бажань гранично ідеалізувати чи принизити її, натомість співставне з почуттям молодого закоханого, який вільно звиряється у своєму почутті: "Я закоханий палко, без міри / У небачену вроду твою" (однойменний вірш, зб. "Тиша і грім" В. Симоненка), або "де б я не був – / пізнаю Україну, / мов кохану, / по голосу" ("Мене сонце несе" Т. Мельничука). Такий "інтимний патріотизм" зумовлений переможно-піднесеним настроєм, що супроводжував 60-ті: війна виграна, країна розцвітає в мирі (якщо завдяки юнацькому максималізму не помічати окремі соціально-політичні нюанси).

Антропоморфізація України в ліриці В. Симоненка та Т. Мельничука провокує рефлексію її "долі", тобто її розгляд як суб'єкта історії з метою протиставити лиховісне минуле та мирне сьогодні, підкреслити значимість перемоги над фашизмом. У розробленні теми війни обидва поети апелюють до часів Київської Русі, відчуваючи там як витоки українства, так й ідеал національної державності. Так, у Симоненка: "...встала Русь в кольчuzі і шоломі, / Щоб їй стихія покорилась дика / І вів її у далі невідомі / Син Перуна Олег-владика... ("Русь" – "Тиша і Грім"). У поезії Тараса Мельничука "Скільки того дзвону" картину мирного життя – косовиці перервано рефлексією ліричного героя долі загиблих, які вже не стануть до коси, образ яких узагальнено в звертанні "русичі". Мотив косовиці у вірші набуває подвійної семантики: вітальної – як свято врожаю, землі, мирної праці ("То траву з рососою косарі / косять на Україні") та як розвіє смерті ("Як же вас косило, / як же Вас жалило!"). У ранній поезії "Дев'яносто сім" Мельничука, яка залишилася поза збірками, також воєнна тематика розгортається в протиставленні мирній праці, до якої загиблі вже не повернуться, та через історичні алюзії – образ "Ярославен", які "стоять на ворота / І підносять долоні до неба".

Теми війни, лиха й смерті, що вона несе, загрози втрати так важко здобутого миру зближують лірику В. Симоненка ("Можливо, знову заgrimлять гармати", "Земля кричить. Шинкують кров'ю війни") та Т. Мельничука ("Удовина тривога", "Скільки того дзвону"). Способи художнього зображення війни в поетів дещо подібні: ліроепічна розповідь конкретної життєвої історії, жахливої своїм трагізмом (темою окремої розвідки може бути зіставлення поем "Червоні конвалії" В. Симоненка та "Танець Ельзи" Т. Мельничука), акцентуація жертви й подвигу простої людини. У центрі поезії Т. Мельничука "Дядько Мефодій" – образ старого чабана, який, пройшовши війну, повернувся до буденної праці, зберігши людяність і сердечну теплоту. Глибина його трагедія експлікується риторичними запитаннями ліричного героя, зверненими до нього: "Як ти не вмер? / Як додому прийшов? / Як не оглух? / Не

осліп? / Не здичавів? <...> Як ти / пробачив / за юність / розчавлену / за матір розчавлену, за землю розчавлену". У підсиленій фрагментацією, епіфорою "розчавлена" (навіює асоціацію з важкими і безжальними танковими гусеницями, що повільно підминають все живе) експресивності цих фраз завуальовано ідею непоправної шкоди, яку завдає людській душі війна, нищачи найдорожче для неї. Тому, за авторською позицією, ні перемога над Німеччиною, ні "тріумфальний" марш Європою не виликують понівечену душу.

Увага до образу простої людини-працівника, трударя, а особливо жінки-матері, чий подвиг оцінюється вище усіх бойових перемог, дозволяє ідейно зіставити поезії "Дядько Мефодій", "Тьотя Оля" Т. Мельничука з Симоненковими – відповідно – "Дід умер", "Баба Онися" та ін. У названих поезіях, як і в більшості інших, підноситься моральна цінність праці на землі, яка естетизується, подається як сакральне дійство (як-от: "Косар" Симоненка, "Мене сонце несе", "Скільки того дзвону" Мельничука). Саме в поезіях такого змісту локалізовано образ рідної землі через її природу: "Поля мої! Містичні таємниці / Я відчуваю в плескоті хлібів" ("Шум полів" – "Тиша і грім" В. Симоненка), або "Мене люблять сади, / мене

люблять плуги / і кедрини зеленокосі" ("Мене сонце несе" Т. Мельничука).

Світоглядно-естетичні збіги в ліриці В. Симоненка та доробку 60-х років Т. Мельничука витікають з естетики шістдесятництва з її персоналізмом, патріотизмом, екзистенційно тонким відчуттям / переживанням життя в усіх його естетично-етичних діапазонах, кордоцентризмом та месіанізмом. Її специфіку, на нашу думку, зумовлює, крім об'єктивних громадсько-політичних чинників, ще й молодість з її пристрасністю / афективністю, максималізмом, енергією, динамікою, прагненням змінити / врятувати світ, яка і є визначальним формантом світоглядно-аксіологічних пріоритетів митців цього покоління. Молодість, завзята, потужна, але при цьому ніжно-інтимне почуття до батьківщини, гостра й сильна реакція на несправедливість і трагедію людини, що, можливо, закорінені в характерологічні-темпераментні особливості В. Симоненка та Т. Мельничука, і дозволяють типологічно зіставити їхню лірику, що, однак, не заперечує стильову самотність кожного з митців, особливо помітну в художній еволюції Князя роси, якої Витязь української поезії (як назвав В. Симоненка О. Гончар), на жаль, не зазнав.

Література

1. Дзюба І. Чарівник слова // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. У 4 кн. — Кн. 3. — К.: Рось, 1994 – 687 с.
2. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоба до української гендерної міфології / Оксана Забужко // Забужко О. Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. – К.: Факт, 2001. – С.152 – 192.
3. Мельничук Т. Несімо любов планеті: Поезії / Т. Мельничук. – Ужгород: Карпати, 1967. – 42 с.
4. Симоненко В. Тиша і грім: Поезії. Проза / Василь Симоненко. – Х.: Важпромавтоматика, 2007. – 352 с.
5. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління: (історико-літературний та поетикальний аспекти) / Людмила Тарнашинська. – К.: Смолоскип, 2010. – 632 с.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2011